

NEKA PITANJA ODNOSA BANKE I DUŽNIKA

Teme iz oblasti bankarstva koje zaokupljaju savremene autore veoma su brojne. Brojnost ovih tema izazvana je posebnim značajem banaka kao dopunskih privrednih institucija. Delovanje banaka u oblasti privrede, koje nikad nije osporavano, dobija u savremenim privrednim sistemima veoma značajnu ulogu koja postaje sve veća u koliko se savremena tržišna privreda više razvija.

Tema koja se najiscrpljnije tretira od strane savremenih autora je kredit. On svakako i zaslužuje najveću pažnju jer je centralni posao banaka.

Pokušaćemo da u ovome članku razmotrimo, rezimiramo i ocenimo neka gledišta koja se u bankarskoj literaturi zadnjih godina iznose u vezi sa odnosima banke i klijenta pri davanju kredita.¹

I

Postoje dve grupe poslova koje banka vrši u vezi sa bankarskim kreditom.²⁾ U prvu grupu dolaze poslovi kojima banka daje kredit, daje predujam po tekućem računu (avans), eskontuje menicu ili drugu vrstu hartijske vrednosti. U drugu grupu dolaze poslovi kojima banka prima menicu koju je klijent vukao na sebe (solo ménica) ili daje jemstvo (kauciju) u korist klijenta za izvršenje kakve njegove obaveze kod državnih organa, ali pri tome ne pozajmljuje kapital.

I ako na prvi pogled postoji jasna razlika između dve grupe poslova prihvatljivo je smatrati da je ona mnogo manja nego što to izgleda.

¹ Izdvajajući u ovome članku obrađena pitanja iz oblasti kredita koja su vezana za odnose banke i klijenata imali smo namjeru da osvetlimo te odnose isključivo sa gledišta bankarskog prava, koje sve više prodire kao samostalna grana prava u svetsku pravnu literaturu, i donekle prakse koju banke primenjuju, ne upuštajući se pri tome u dublju problematiku drugih grana prava (obligacionog, stvarnog i dr.). Ako smo zbog tesne povezanosti pravnih institucija vezanih za kredit, ipak morali da to učinimo, ograničili smo se samo na najopštija izlaganja, na šta posebno skrećemo pažnju.

² U bankarstvu se smatraju kao poslovi bankarskih kredita svi oni poslovi putem kojih banka stavlja svome klijentu na raspolaganje svoja sredstva ili daje garanciju za kredite dobijene od drugih. Da bi to učinila banka mora imati poverenje u svoga klijenta.

Banka koja je dala jemstvo za svoga klijenta, može biti pozvana da isplati znatne iznose i mora da predviđi posledice svoga angažmana prema onome kome jemstvo daje. S druge strane banka koja eskončuje menicu stavlja na raspolaganje sredstva prenosiocu menice (indosantu), ali banka tu menicu može reeskontovati i na isti način stavljanjem potpisa postati garant po toj menici. Isto tako klijent kome je banka akceptirala menicu može je reeskontovati kod druge banke. U tom slučaju garantija banke koja je primila akcept menice, daje tom klijentu mogućnost zaduživanja, tj. dobijanja kredita.

Najzad smatra se u bankarstvu kao kreditni posao i obećanje koje banka da klijentu, naročito u vidu odobravanja kredita, jer to obećanje predstavlja čvrstu obavezu za banku.

Treba imati u vidu da su banke do početka intervencije države u oblasti privrede mogle nesmetano i prema koncepcijama sopstvene politike da vrše poslove kreditiranja. Međutim sa državnim merama opšte privredne intervencije, stvar se iz osnova menja. Država, neposredno preko svojih organa ili posredno preko emisione banke ili druge organizacije, utvrđuje svoju kreditnu politiku i zahteva od banaka da saraduju na sprovodenju takve politike. Zato banke postaju relativno ograničene u vršenju kreditnih poslova, određene vrste ili za određene kategorije klijenata.³⁾

II

Ako se pokuša da klasiraju potrebe klijenata za kreditom kod banke pokazaće se da postoje dve glavne grupe tih potreba⁴⁾ Prvu grupu čine potrebe za dugoročnim, a drugu za kratkoročnim kreditom. Ova razlika počiva na dužini trajanja potrebe za kreditom. Međutim ona je značajna zato što se, zavisno od ovih potreba za kreditom, i same banke specijalizuju za vršenje poslova dugoročnog ili kratkoročnog kreditiranja. U ovome treba voditi računa i o trećoj vrsti potreba za srednjeročnim kreditom, ali istovremeno i o tome da nema specijalizovanih banaka za poslove srednjeročnog kreditiranja, već se ovi poslovi pripajaju kojoj od banaka za dugoročno ili kratkoročno kreditiranje.

Ako klijent traži kredite za dugoročno finansiranje kakve svoje potrebe, on se mora obratiti na takvu banku koja raspolaže znatnijim sredstvima, jer samo će takva banka moći da mu izade u susret i obezbedi sredstva putem kredita. Ako je u pitanju kredit sa hipotekom, klijent se mora obratiti specijalizovanoj bankarskoj ustanovi. U slučajevima gde poslovna banka treba da obezbedi sredstva nekom preduzeću, ona će upisati akcije ili obveznice tog preduzeća. Tim putem učestvovalo u kapitalu i njegovom povećanju. I ako ovo ne predstavlja pravo

³⁾ Ne samo da države koje su nacionalizovale potpuno ili delimično svoje banke, nego i one u kojima nema državnih banaka, a tih je malo, obrazuju posebne institucije, koje u ime nje daju ovlašćenja za obavljanje bankarskih specijalno kreditnih poslova, zatim utvrđuju uslove kreditiranja (kamatne stope, dužinu trajanja kredita i dr. elemente kreditiranja). Uzeti treba samo primer Francuske koja ima Nacionalni savet za kredit, Komisiju za kontrolu banaka i sl. ustanove u drugim zemljama.

⁴⁾ Za domen bankarskih kreditnih poslova kaže se „da je isto toliko prostran koliko i potrebe klijenata za kreditom”, J. Ferroniére, str. 176.

kreditiranje, ipak se radi o jednom bankarskom poslu koji vrše specijalizovane poslovne banke. Takvo ulaganje spredstava naziva se „finansijskom operacijom učešća”.

Ovo kratko razmatranje o odnosima banke i klijenta ukazuje na čvorno pitanje kreditnog potencijala banke. Pitanje nije ni novo ni prosto. Od postojanja prve banke, ono se nametalo za rešavanje. U njegovom rešavanju bitno je utvrditi odnose između sredstava kojima banka raspolaže i mogućnosti da upotrebi ta sredstva. Ali da bi banka mogla da upotrebi ta sredstva, ona mora povezati izvore sredstava sa dužinom trajanja kredita. Povezivanje se uglavnom vrši tako što iz dugoročnih poslova ostvarena sredstva banka može ulagati u dugoročne poslove, a iz sredstava po viđenju može davati kratkoročne kredite. Izgleda na prvi pogled da banka postupa po analogiji sa „teorijom potriča budžetskog finansiranja”.⁵⁾ Ali ipak u osnovi nije ta analogija potpuna. Znači da banka može i iz svojih kratkoročnim poslovima prikupljenim sredstvima da dugoročno kreditira svoje klijente, ali pod uslovom da utvrdi takve odnose i proporcije koje će obezbediti njenu solventnost prema ulagačima i drugim klijentima kratkoročnih depozita. I obrnuto ne postojiapsolutna zapreka da banka iz svojih dugoročnim poslovima prikupljenih sredstava kreditira i kratkoročne poslove klijenta. Sve ovo opet pod uslovom osiguranja solventnosti.

Najčešći povod za traženje kratkoročnih kredita od banke jeste dopuna obrtnih sredstava. Preduzeće koje nije u stanju da u datom momentu svoga poslovanja obezbedi dovoljna obrtna sredstva, mora da zatraži pomoć od banke. Ta obrtna sredstva intervenišu u preduzeću između faze proizvodnje i prodaje. Tu su ona neka vrsta antiucipirane realizacije, jer se očekuje da će potreba za njima prestati kad se proizvodi prodaju i novac od prodaje ojača obrtna sredstva. Najčešći slučaj je da je potrebno nabaviti sirovine za dalju proizvodnju, možda pod povoljnijim uslovima, a realizacija nije još izvršena. Pomoć koju banka može pružiti u ovome slučaju svome klijentu sastoji se u odobravanju kratkoročnog kredita (kredit za obrtna sredstva).

U industriji i trgovini na veliko postoji potreba za ovim kreditima ako se na naplatu isporučene robe mora čekati davanjem robe na poček. To je potrebno zato što i sami trgovci na malo moraju čekati da robu prodaju, naplate i tek onda vrate sredstva industrijalcu ili veletrgovcu. Pošto je i u ovakvim slučajevima industriji i veliko-trgovini potrebno da imaju sredstva, a ona se prodajom nisu mogla odmah da realizuju, to pribegavaju meničnom zaduženju kod banke. Banka koja je eskontovala menicu stvorila je mogućnost da dobije sredstva i da na taj način kreditira i sama svoje kupce — tugovinu na malo. Znači da se povoljan uticaj kredita lančano odrazio na sve učesnike u prometu. Dodajmo još tome da je i maloprodaja mogla kreditirati svoje, u ovome slučaju finalne potrošače, pa da je i ona mogla eskontovati svoju menicu kod te ili druge banke i na taj način doći brže do sredstava za isplatu svojih snabdevača — industrije ili veletrgovine.

U slučajevima kad industrijalci ili trgovci nemaju hartija od vrednosti radi eskonta kod banke, mogu tražiti pozajmice (avanse), naro-

⁵⁾ Dr M. Matejić, Budžet u teoriji i praksi, Beograd, 1966.

čito ako se radi o sezonskoj proizvodnji ili prodaji. Na primer proizvođač voćnih sokova želi da iskoristi niske cene voća koje su rezultat obilja berbe.

Depozitne banke nisu voljne da daju kredite sa dužim rokovima otplate, jer imobiliziraju za duže vreme svoja sredstva. Njima bolje odgovara eskontni kredit koji omogućava brže obnavljanje sredstava. Do obnavljanja dolazi putem reeskontna papira od vrednosti, čime dobijaju nove izvore kreditiranja. Međutim, ne treba propustiti da se istakne intenzivnije angažovanje depozitnih banka u poratnim godinama na odobravanje srednjeročnih kredita. Dok su ranije srednjeročno kreditiranje vršile specijalizovane ustanove za taj kredit, koje su sredstva za ove poslove nalazile u emisiji obligacija i kasenih bonova, dотле danas depozitne banke iz svojih izvora iz kojih daju kratkoročne, odobravaju i ove srednjeročne kredite.

U vezi sa kreditiranjem postoji još jedan specifičan bankarski posao koji je poznat kao davanje kaucije (garancija). Posao se sastoji u tome što banka za račun svoga klijenta daje obavezu kakvom državnom ili drugom organu javne vlasti da će jemčiti za svog klijenta koji vrši za te organe nabavke, radove ili isporuke, a po propisima se zahteva kaucija u novcu ili hartijama od vrednosti.

III

Kredit, ma kako pokušali da ga objektiviziramo, ostaje subjektivni fenomen, podložan oceni uslova koji spadaju u domen ličnih stanja i odnosa. Prema tome, kad banka odlučuje da dà kredit, ona uvek ocenjuje subjektivne okolnosti dužnika pa i te okolnosti subjektivno ocenjuje. Subjektivne okolnosti dužnika značajan su faktor za odlučivanje banke da dodeli kredit u tom smislu što njihova povoljnost daje garantiju banci da će dužnik postupiti po ugovoru — vratiti kredit o roku i izvršiti ostale klauzule ugovora. Ali te i onako subjektivne okolnosti pod kojima posluje, pa čak, ako je fizičko lice, i živi potencijalni dužnik, banka ocenjuje sa svoga stanovišta, procenjujući takve okolnosti prema svojim mogućnostima, znanju i umenu.

Dručcije ne može ni biti jer se kod kredita uvek radi o poverenju, dakle, o nevidljivom, subjektivnom, momentu ličnosti dužnika — bilo da je on pravno ili fizičko lice.

Samo ipak tom subjektivizmu ne treba pripisivati veći značaj nego što ga on može da ima i da proizvede. Ono što je u kreditu objektivno to su uslovi koje postavlja banka za dobijanje kredita. Oni su „objektivno utvrđeni” i zbog toga njihova primena u velikoj meri otklanja subjektivna dejstva konkretnе ocene da li su ispunjeni.

Pošto se radi o subjektu kredita tj. o dužniku, to je potrebno razmotriti odnose koji postoje između tog subjekta i banke.

Primarno u odnosu dužnika i banke je poverenje koje banka ima prema dužniku. To poverenje zavisi od moralnih vrednosti dužnika fizičkog lica odnosno ako je dužnik preuzeće upravljača preuzećem. Moralne osobine ocenjuju se na osnovu podataka o dužniku koje mogu pružiti treća lica, ali se istovremeno mogu utvrditi i neposrednim kontaktom banke sa dužnikom.

Druga činjenica koja je značajna za odnose banke i dužnika jeste solventnost dužnika, tj. njegova mogućnost, volja i želja da vrati kredit. Najveći rizik koji banka može imati jeste rizik od insolventnosti dužnika. Insolventnost predstavlja odnos dužnikove imovine prema dugovima i volji da vrati dugove.⁶⁾ Kao insolventan smatra se onaj dužnik čiji dugovi premašuju vrednost imovine, koja se može realizovati i koji i pored toga što raspolaze imovinom ne namerava da dug platiti. U tom ocenjivanju solventnosti postoje čitave gradacije koje upućuju na zaključak o tome da li je dužnik manje ili više solventan. Banka treba da računa sa takvim dužnikom koji, pored svojih moralnih kvaliteta, ima kao poslovni princip da se zadužuje u meri u kojoj može da izvrši svoje obaveze nastale iz duga.

Da bi se utvrdila solventnost potreбno je ispitati imovinu dužnika i sastavne delove na koje treba rasčlaniti tu imovinu. Zavisno od ishoda toga ispitivanja banka će moći lakše ili teže da doneće odluku o kreditu. Samo imovina i ako ima značaj za solventnost dužnika ne mora biti presudna za to. Ako banka računa na imovinu, onda samo ima u vidu jemstvo koje može ta imovina da pruži. Ona sama kao izvor obrazovanja sredstava za vraćanje kredita nije ni korisna. Ako se iz nje banka naplati, ona je osiromašila dužnika. Zato pravi i stvarno poslovni izvor može biti samo stvaranje vrednosti a to će reći dohodak. Dohodak se formira u proizvodnji, što proizvodnju, preko dohotka čini osnovnim faktorom značajnim za solventnost dužnika.

Da bi se dobio utisak o proizvodnji koristi se završni instrument koji pokazuje rezultat poslovanja dužnika, naročito ako je dužnik preduzeće, a taj je bilans. On može da pokaže sve izvore i stanja izvora sredstava dužnika. Prema tome i da posluži kao izvor podataka za utvrđivanje solventnosti. To su naročito podaci o prodaji robe i prometu uopšte, o zalihamama, troškovima proizvodnje i drugi.

Pravna sposobnost dužnika je isto tako činjenica o kojoj se mora voditi računa kad banka zasniva odnos sa dužnikom. Ta pravna sposobnost ocenjuje se kod dužnika fizičkih lica na osnovu opštih pravnih pravila zemlje dužnika. Da bi se utvrdila vrši se proveravanje da li prema tim opštим pravnim pravilima dužnik može da preduzima pravni posao zaduženja u svoje ime. Za preduzeće mora se utvrditi da li lice koje je određeno za ugovaranje ima uredno ovlašćenje za to i da li ono predstavlja preduzeće u odnosima prema trećim licima.

U vezi sa pravnom sposobnošću стоји i proveravanje pravnog statusa preduzeća. Status se proverava na osnovu statuta preduzeća, kao i drugih opštih akata na osnovu kojih se regulišu unutrašnji odnosi u preduzeću. Ovi odnosi posebno obuhvataju ovlašćenja organa upravljanja koji mogu donositi odluke o zaduženjima.

Sve navedene činjenice značajne za zasnivanje odnosa banke i dužnika mogu se, kao što je navedeno proveriti na dva načina: neposredno uvidom i posredno preko drugih lica i organizacija. To proveravanje nema granica. Ono u nekim slučajevima zadire u poslovnu tajnu dužnika i ulaženje u tajne dužnika u nekim ekcesnim slučajevima ima karakter privredne špijunaže. Treba dodati da u kapitalističkim zemljama

⁶⁾ G. Petit—Dutailis, str. 108.

postoje posebne organizacije, biroi, ekonomski servisi, privatni detektivi i sl., koji se profesionalno, za račun klijenata, bave ispitivanjem moralnih i poslovnih sposobnosti pojedinaca i preduzeća i da banke koriste njihove usluge.

Podaci dobijeni preko drugih ne moraju biti uvek tačni. Pre svega zato što ih je i onaj koji ih je prikupljaocenjivao prema svome znanju i umenju, dakle, subjektivno. Čak taj subjektivizam u oceni može biti i rezultat zle volje izveštaja prema dužniku, kao što može biti, iz raznih pobuda, i namernog ulepšavanja stvari. Poslovni prijatelji dužnika imaju interesa radi raščišćavanja svojih odnosa sa dužnikom da o njemu daju samo one podatke koji su povoljni, pa makar i ne odgovarali stvarnom stanju. Nezadovoljni poslovni prijatelji obrnuto mogu dati samo nepovoljnu ocenu o dužniku itd. Da bi se to izbeglo, banka se obraća na više mesta i sa više izvora dobija podatke koje zatim konfrontira da bi došla do pravilnijeg stanja stvari. Ali je nesumnjivo najbolje ono iskustvo koje banka stekne u neposrednom poslovnom kontaktu sa dužnikom. To iskustvo može da posluži banci kao pokazatelj i za buduće odnose.

Među merae koje banka znači može da preduzima radi utvrđivanja kreditne sposobnosti dužnika jeste i uvid u njegovo poslovanje. Taj se uvid vrši putem raznih metoda. Jedna od njih je poseta preduzeća i razgovori sa ovlašćenim licima. Druga je uvid u knjige preduzeća i prikupljanje podataka iz njih. Treća je posmatranje poslovanja, proizvodnje i prometa dužnika.

IV

Sva prethodna ispitivanja, a posebno ona koja su izvršena na osnovu bilansa, imala bi za objekat posmatranja činjenice i događaje iz prošlosti. Bilans, koji se odnosi na prethodni period mogao bi da pruži sliku o dužniku kakav je bio u periodu koji se posmatra. Znači izvori i stanje izvora sredstava iskazani u bilansu su iz prošlosti.

Međutim, kredit koji se traži treba da deluje unapred jer će biti korišćen za buduće poslovanje. On se investira u nešto novo što tek treba da dođe. A da li će se to novo što treba da dođe moći ostvariti sredstvima kredita u skladu sa pretpostavkama pod kojima je kredit dat, treba da bude predmet novih ispitivanja u koja banka mora da se upusti i koja su teža od onih prethodnih u fazi ispitivanja moralnih, pravnih i poslovnih kvaliteta dužnika.

To ispitivanje naziva se u teoriji finansijskom i ekonomskom očenom budućeg ulaganja sredstava kredita i rezultata tog ulaganja.

Na čemu počiva finansijska ocena koju banka treba da izvrši? Svakako na pretpostavkama dužnika o budućnosti ulaganja i uspehu tog ulaganja. Taj uspeh treba da se ogleda u porastu dohotka, kao integralnog učinka rada.

Porast dohotka ne mora i ne može da bude jedino rezultat novo upotrebljenih sredstava koja su dobijena putem kredita, već i rezultata redovnog poslovanja i razvoja tog poslovanja. Zato treba izdvojiti one rezultate koji se javljaju kao posledica ulaganja od onih koji se javljaju

kao posledica redovnog rasta, da bi se na osnovu tako razdvojenih rezultata, mogao da utvrdi porast dohotka po jednom i po drugom osnovu.

U okviru poslovne godine, dužnik može da planira upotrebu sredstava za kraće periode vremena. To planiranje može da posluži i banci za polaznu tačku u utvrđivanju obaveza koje očekuju dužnika u tim periodima. U tom pogledu banka, prateći realizaciju takvog plana, može neprestano da ukazuje dužniku na eventualne mere koje treba preduzeti u pravcu promene uslova prodaje ili nabavke sirovina, likvidacije zaliha i sl. U isto vreme banka može savetovati dužnika da traži od svojih snabdevača kredita i druge pogodnosti plaćanja da bi na taj način održao elastičnost u upotrebi sredstava.

Za takvo praćenje finansijskog stanja banka ima na raspolaganju jedan dosta precizan instrumenat, a to je račun dužnika kod banke. U bankarskoj praksi taj se instrument koristi kao veoma dobar izvor niza podataka o uplatama tj. realizaciji i isplata koje dužnik vrši. Odlivi i prilivi sredstava sa računa kod banke su znači pokazatelji poslovog uspeha, blagovremenosti prodaje, dinamike uplata i realizacije robe, kretanja zaliha i njihovog smanjivanja ili povećanja.

Pa ipak po našem mišljenju ne treba preterivati, kao što se to često čini, u ocenjivanju značaja računa i podataka koje on može da pruži za utvrđivanje stanja poslovanja preduzeća. Zbog toga je ocena o skromnijem doprinosu računa za rasvetljavanje poslovne situacije preduzeća — dužnika, sigurnija.

Ocena ekonomskih uslova može se odnositi na dve kategorije tih uslova: opštu i posebnu. Opštu kategoriju uslova, koje banka treba da ocenjuje pri odlučivanju da kredit odobri, predstavlja: privredna konjunktura, kreditni potencijal banke i politika kredita. Kategoriju posebnih uslova čine: predmet kredita i tržište.

U elemente opšteg karaktera dolazi najpre celokupna privredna situacija tj. privredna konjunktura. Poznato je da je ta konjunktura rezultat niza faktora koji nisu samo ekonomskog ili finansijskog nego političkog i društvenog karaktera. Od ekonomskih faktora značajnih za konjunkturu pokazuju se kao posebno važni oni koji utiču na proizvodnju, raspodelu, razmenu i potrošnju. Uzajamni i zavisni uticaj koji vrše elementi proizvodnje, kako materijalni tako i lični (sredstva rada, predmeti rada i rad), na raspodelu, zatim i potrošnju preko razmene, može pokazati povoljnju i nepovoljnju sliku o privrednim kretanjima. Zato se u bankama budno prate svi faktori koji utiču na privredna kretanja od proizvodnje, izvoza, uvoza, investiranja, do monetarnih prilika i tržišta kapitala i novca. U većim bankama čitava odeljenja specijalista obavlja vrlo složena istraživanja i vrši analize koje su potrebne za utvrđivanje konjunktturnih stanja i kretanja. Manje banke koriste podatke emisionih banaka i organa koji vrše istraživanja i daju ocenu stanja u oblasti privrede. U tome i jedne i druge banke pomažu posebne specijalizovane ustanove za statistiku i evidenciju privrednih podataka. Sve ove naučne, stručne, statističke i evidencione analize unele su krupne promene u odnose prema poslovanju preduzeća. One su svojim analizama i sintezama privrednih događaja na osnovu anketiranja preduzeća, često i službenih podataka datih u druge svrhe, otvorile preduzeća prema spoljašnjem svetu. Time se pojednostavljuje poslovne tajne u preduzeću trans-

formisao i suzio do najmanjih granica. Prirodno da banka koristi sve te rezultate da bi stvorila opšti utisak u makroekonomskom smislu o uslovima za davanje kredita. To znači da u datim okvirima privrednog stanja, može odlučiti da li će uopšte novac dati na kredit ne ulazeći u pojedinosti kome će ih dati, a imajući u vidu privrednu sredinu u celini shvaćenu i uslove te sredine.

Drugi značajan ekonomski činilac, koji pored opšte privredne konjekture može da utiče na odluku banke o davanju kredita, jeste stanje njenih sredstava. To stanje zavisi od izvora sredstava i dinamike priticanja sredstava iz pojedinih izvora.

Izvori sredstava banke, kao što je već objašnjeno, su veoma raznovrsni i neujednačeni u svome priticanju. Zato je zadatak glavni napor banke kako da uskladi priticanje sredstava iz pojedinih izvora sa rokovima dospelosti kredita koje treba dati. Ti su rokovi duži ili kraći (dugoročno i kratkoročno kreditiranje).

Ako se banka služi za dugoročno kreditiranje sopstvenim sredstvima, kapitalom, koji je obrazovan uplatama u dela i akcijama, onda može da taj kapital imobilise. Samo u tom slučaju neće moći da obnavlja sredstva koja stvaraju taj kapital. Drugim rečima banka ne može često povećavati taj kapital novim akcijama koje bi emitovala ili novim udelima. Ako banka posluje sa sredstvima u depozitu (tuđim sredstvima), onda mora voditi računa o svim posledicama rizika koji može nastati ako se povraćaj depozita zatraži. Banka ima jednu garanciju u svojim previzijama da nalozi za isplate sa računa depozita skandiraju u nekim utvrđenim rokovima, na primer, mesečno, petnaestodnevno i redi osmodnevno za razne vrste isplate (za isplatu ličnih dohodaka). To omogućava banci da u kasi drži iznose koje utvrdi na osnovu proporcionalnog odnosa potreba za isplatama i angažovanih sredstava za davanje kredita iz depozita.

Ako banka vrši kratkoročna ulaganja, onda se sredstva obnavljaju znatno brže. S druge strane, banka obnavlja posebno kratkoročna sredstva i reeskontom hartija od vrednosti kod druge (emisione) banke. Cela se umešnost banke za obezbeđenjem likvidnih sredstava sastoji u tome da utvrди razmeru i uskladi odnose između priticanja sredstava i upotrebe sredstava prema njihovim rokovima priticanja odnosno upotrebe. A to je kaže jedan poznati francuski teoretičar „pitanje običaja, intuicije i posebno budnosti nad konjunkturom, kako banka ne bi bila iznenadlena kakvim doganjem koji bi mogao uticati na deponenta da povuče sav svoj ulog“.⁷)

Treći ekonomski činilac koji utiče na odnose banke prema klijentu — dužniku je politika kredita. Pod politikom kredita podrazumeva se način na koji se vrši distribucija kredita na pojedine potrebe, namene i kategorije dužnika.

Politika kredita danas je veoma složen proces koji ne zavisi samo od jedne banke. Ne treba smatrati da svaka banka za sebe formira i sprovodi svoju kreditnu politiku, i da je u sprovođenju kreditne politike slobodna i nezavisna. Kreditna politika je prerasla u makroeko-

⁷ G. Petit—Dutaillis, str. 122.

nomsku pojavu koja je od posebnog društvenog interesa, naročito kad je u pitanju investicioni deo te politike.

Do takve „opštosti društvenog interesa“ u kreditnoj politici savremene privrede došlo je zbog intervencije države u oblasti privrede, pa i same bankarske privrede. Velika ulaganja koja vrši država neposredno preko svojih državnih banaka ili preko emisione banke radi jačanja kreditnog potencijala nacije ili bankarskog sistema, omogućila su toj državi veliki uticaj na distribuciju kredita a to znači na vođenje kreditne politike. Zato se slobodno može reći za savremenu kapitalističku državu da ona određuje okvire u kojima se kreće kreditna politika i pravac te politike. Većina banaka samo su ustanove za sprovođenje te politike u život.

Kao što planira svoj razvoj savremena država da bi ostvarila ciljeve tog razvoja, planira i kredit (kreditni planovi). Ona to ne mora da učini formalno, ali može da sproveđe faktički. Kad god namerava da stimuliše razvoj koje grane ili grupacije, država kao prvi akt te stimulacije obećava kredite. Na taj način ona povezuje ciljeve i sredstva, jer sredstva obezbeđuju onome subjektu privredivanja koji pristaje da saraduje na ostvarenju ciljeva koje postavlja planirani privredni razvoj. Tako postupanje države, kroz intervenciju putem kredita, zapaža se sve više i u neprivrednim oblastima života društva.

Ako se uzme u obzir ovakva pretpostavka o državnom obimu kredita, koji je znatan, onda se logično mora zaključiti da je manevarsко polje koje banka ima za utvrđivanje i sprovođenje kreditne politike relativno malo. Ono je malo zato što država u velikoj meri utiče na mogućnost obrazovanja sopstvenog kreditnog potencijala. Pre svega reeskont je može se slobodno reći pod velikim uticajem države. On se najčešće vrši kod emisione, dakle državne banke. Pored toga eskontna stopa je baš onaj instrument koji u najviše mogućoj meri utiče na obim kapitala. Povećanje eskontne stope izaziva kontrakciju, a smanjenje ekspanziju kredita. Pri tome se i sam obim kredita koji potiče od kredita emisione banke u drugim bankama stavlja u zavisnost od te stope. Banke ne mogu plaćati visoke eskontne (diskontne) stope, jer cena njihovog kredita koji daju privredi, mora usled toga biti veća, a pitanje da li dužnicima u privredi odgovara da plaćaju tako visoke kamate i poskupljuju investicije.

Međutim, po našem mišljenju, ne bi bilo opravdano ići u drugu krajnost i smatrati da banke nemaju nikakav uticaj na formiranje sopstvene kreditne politike pa čak da je i ne sprovede već prosto izvršioci politike kredita koju utvrđuje država.⁸⁾ Domen uticaja državne politike kreditiranja treba postaviti u stvarne okvire u kojima se ona može da kreće. Ti okviri su nacionalna privreda ili u naružem smislu teritorijalni regioni u kojima mere državne privredne politike treba da budu praćene i odgovarajućom politikom kreditiranja. Ali zato van toga ostaje svakoj banci da konkretizuje obim i okvir svoje kreditne politike, jer

⁸⁾ Ovo je veoma akutelno pitanje i u našem bankarstvu. I pored svih zamerki koje se čine sa raznih strana, a posebno od strane privrednika, da društveno-političke zajednice i drugi „nebankarski faktori“ utiču na kreditnu politiku jače nego što je to potrebno, nesumnjivo stoji činjenica da banke dodeljuju neposredno kredite i da je njihova ingerencija u tome jaka.

se ona odnosi na izbor krajnjeg korisnika kredita. U tom domenu uticaj svake banke je jak i on se ispoljava u odlukama banke da kreditna sredstva poveri jednom određenom preduzeću ili preduzetniku.

U tako postavljenim granicama koje se mogu povući između opšte kreditne politike države i konkretne kreditne politike banke, osnovno ovlašćenje banke je da odredi obim sredstava koja može dati u vidu kredita. Za svoju internu orijentaciju svaka banka planira obim ukupne mase kredita koji može dati u toku jedne godine ili kraćim periodima vremena (kreditni plan banke). Druga komponenta kreditne politike banke je vrsta kreditnog posla kojim će banka raspodeliti ta sredstva. Banka odlučuje da li će vršiti dugoročne ili srednjoročne odnosno kratkoročne poslove, kao i kolika će sredstva upotrebiti za svaku vrstu od ovih poslova. Prirodno da sam predmet poslovanja banke može uticati na utvrđivanje ovih proporcija i odnosa sredstava. I ovo predstavlja jednu globalnu i agregatnu proporciju u planiranju kreditne banke. Najzad, kao treća proporcija, koja se konkretno odražava na raspodelu, jeste postavljanje uslova za dobijanje kredita.

Predmet kredita označava namenu za koju se kredit daje. To bi, prema gledištu savremene teorije, bilo shvatanje predmeta kredita u užem smislu. U jednom širem smislu predmet kredita, pored namene za koju se daje obuhvatao bi i iznos i njegovo trajanje.

I ako teorija, gotovo jednodušno formuliše predmet kredita, na jedan ili drugi način, mislimo da se tu pre radi o elementima, nego o predmetu kredita. Predmet kredita je pozajmljivanje stvari ili novca, a namena za koju se to pozajmljivanje vrši, iznos u kome se pozajmljuje i vreme za koje će dužnik moći kredit da koristi i posle toga biti obavezan da ga vrati, su bitni konstitutivni elementi kredita, koji baš sam predmet bliže opredeljuju i omogućavaju da se jedan kredit razlikuje od drugoga kredita.

Kod pitanja namene za koju kredit služi mišljenja su podeljena. Po jednom mišljenju ako je iznos zatraženog kredita razumean i u skladu sa mogućnostima koje ima korisnik kredita da ga vrati, onda je za banku irelevantno kakva je namena kredita. Po drugome namena je od velike važnosti i ona treba da opredeli banku da li će kredit dati ili ne. Znači banka mora bezuslovno da uzme u ocenu ovaj element kredita i da na osnovu takve ocene odluči da li će kredit dati.

Sigurno je da ovo drugo mišljenje ima jačih argumenata od prvoga. Tražilac kredita, naročito ako je preduzeće, traži kredit da ga u nedostatu sopstvenih sredstava upotrebi za određenu poslovnu svrhu. Od uspeha upotrebe kredita zavisi i mogućnost njegovog vraćanja. Tu mogućnost uspeha sigurno da garantuje i sama namena. Prema tome namena kredita je veoma tesno povezana sa mogućnošću vraćanja kredita, a banka je u tome jako zainteresovana.

Pitanje namene kredita, s druge strane u velikoj meri utiče na odlučivanje banke da li će ga dati ili ne i u tome smislu što se kredit često traži ne da bi se upotrebio za proizvodnju ili promet, već za pokriće kriva i malo je koji tražilac kredita sklon da banchi izloži pravu situaciju i prizna koji je stvarni razlog uzimanja kredita. Ali ako se već tražilac kredita nalazi u takvoj situaciji da zatraži kredit za ovu namenu i banka tu namenu, neposredno ili posredno, otkrije, onda se ona pri-

rodno mora upustiti u analizu uzroka gubitaka i prema tim uzrocima zaključiti da li treba i može da odobri kredit. Događa se da uzrok gubitaka bude kakva prolazna slabost upravljanja ili sličan uzrok za koji predstoji potpuna mogućnost otklanjanja, banka može odlučiti da kredit odobri, ali ako je uzrok dublji poremećaj u poslovnoj politici tražioca kredita na primer visoki troškovi proizvodnje, rđavo utvrđene cene i dr., onda i banka mora dobro da razmisli pre odluke o odobrenju kredita.

U pogledu dužine trajanja kredita, banka se mora, silom prilika, veoma različito ponašati kad odlučuje da odobri kredit. I ako se dužina trajanja kredita najtešnje povezuje sa namenom kredita, jer se krediti za obrtnu upotrebu daju na kraće, a za investicionu upotrebu na duže rokove, ipak u granicama koje predstavljaju okvire dužine trajanja kredita za jednu i drugu namenu, konkretno utvrđivanje dužine trajanja kredita, mora da varira, zavisi od namene i od toga ko je budući dužnik i kakvi su ostali kvaliteti tražioca. Stoga banka u stvari uvek u konkretnoj situaciji odlučuje o dužini trajanja kredita. Na primer, ako se kratkoročni kredit na osnovu menice daje do 90 dana, banka može da odluči da li će taj rok za određenog dužnika iznositi baš 90 dana ili će biti kraći.

Odlučivanje o visini iznosa je možda osetljivije pitanje od prethodnih dva na koje banka treba da odgovori. Sigurno da tražilac kredita predlaže visinu iznosa koji mu je potreban i za to kao dokaz podnosi banci kalkulaciju u dokumentaciji koju obavezno mora da sastavi. Ali su u praksi moguća veoma različita rešenja koja banka može da prihvati. Pre svega opšte je poznato da banka uvek traži i učešće budućeg dužnika u finansiranju određene potrebe ili namene. Ovo naročito kad se radi o investicijama. To učešće predstavlja za banku garanciju da je potencijalni dužnik spremam i sopstvenim sredstvima da obezbedi svoj investicioni projekat. U tom smislu odnos učešća sopstvenih sredstava i zatraženog kredita, može na banku da utiče odlučujuće prilikom odobravanja kredita. S druge strane, banka koja ocenjuje proračune budućeg dužnika o visini sredstava potrebnih da se ulože, može doći do zaključaka da su izdaci preterani i da bi se mogle ostvariti izvesne uštede u kome se slučaju i sam kredit smanjuje, tako da bi bila spremna da obezbedi kredit samo u visini tako umanjениh izdataka. Nabranje ovih mogućnosti je gotovo neiscrpno, jer su one različite skoro za svaki slučaj. Međutim, jedan slučaj nesumnjivo zaslužuje pažnju da se istakne, a taj je kad banka ne stekne uverenje da je ulaganje, pod uslovima koje predviđa tražilac kredita, rentabilno i korisno. Znači efekat ulaganja nije srazmeran sa rezultatima koje ulaganje normalno može dati. Potrebno je napomenuti da do ovakvog zaključka banka može doći samo na osnovu složenih prethodnih analiza i studija, posebno ako je u pitanju investiranje zmatnjeg obima, ali je mišljenje banke u ovome smislu baš presudno i za nju kao davaoca i za tražioca kredita kao neposrednog investitora i ulagača sredstava. Na osnovu takvog zaključka banka može predložiti tražiocu kredita da svoj zahtev izmeni i da izrazi spremnost da odobri kredit u granicama koje su realnije ili da u celini odbije davanje kredita.

Dosta je interesantno jedno tvrđenje, koje se uostalom često sreće u bankarskoj literaturi Zapada, da je kreditiranje eskontovanje buduće proizvodnje.⁹⁾ Za banku je problem traženja mogućnosti da se taj kredit putem koga je ona eskontovala buduću proizvodnju uloži tako da proizvedena roba nađe kupca.

U tom smislu banka ocenjuje buduće tržište svoga potencijalnog dužnika. Analiza tržišta znači ne može mimoći ni banku. I ona mora da se upušta u ocenu da li će roba za čiju proizvodnju ona obezbeđuje sredstva putem kredita, imati potrošače. Ali time se analiza tržišta ne iscrpljuje, banka mora obuhvatiti ne samo tražnju nego i ponudu. To znači da ona treba da posmatra odnos svoga budućeg dužnika prema njegovim konkurentima na tržištu. To je razumljivo, jer tražnja predstavlja samo jednu stranu procesa razmene.

Prirodno da različitost položaja potencijalnog dužnika na tržištu igra primarnu ulogu kod odlučivanja banke da odobri kredit. Drukčije se formira njen stav ako se radi o robi koju tražilac kredita već proizvodi, čija je prodaja uvedena i kredit se traži radi povećanja njene proizvodnje, a drugičje ako se radi o robi sa kojom tek tražilac kredita prvi put treba da se pojavi na tržištu. Ovaj drugi slučaj stavlja banku u delikatniju situaciju i teži je za odlučivanje, a posebno zahteva da banka sprovede iscrpniju anketu o stanju na tržištu.

V

U bankarstvu se smatra kao aksioma da ne postoji kredit koji bi bio bez rizika.

Sprečavanje rizika je za banku jedna važna stvar, jer izbegavajući rizik, ona izbegava i brojne sudske, često veoma skupe sporove, koji mogu nastati, ako se događaj koji izaziva rizik ostvari. Zato banka u izboru dužnika mora da postupa sa svom potrebnom pažnjom i da lakoverno ne poverava novac, koji nije njen, nesolidnim dužnicima.

Prirodno je da i sam rizik ima nijansi koje idu od redovnog i normalnog do enormnog i preteranog. Solidnost banke nalaže da se ne upušta u poslove kreditiranja koji svojim uslovima, iznosom, rokovima otplate mogu da izazovu takav preterani rizik. U tom izbegavanju rizika zadaci savremene banke postaju sve teži. Pre svega zbog velike konkurenčije banaka i često ponude kapitala i zbog poslova dužnika u koje ulazu sredstva kredita, koji opet iz istih uzroka postaju sve hazardniji.

Izbor klijenta može da dovede banku u veoma delikatan položaj ako ona treba da podrži klijenta koji je već iz drugih izvora obezbedio sredstva, ali ne u dovoljnoj količini. Ako takvog klijenta odbije, može mu naneti neprocenjivu štetu; ako prihvati njegov zahtev za kreditom, može ući u veliki rizik.

Kao i svako drugo preduzeće, tako i banka mora voditi računa o realizaciji svojih potraživanja da bi mogla da odgovori svojim obavezama. To je prirodan i neizbežan put prometa, koji se u slučaju banke ne sastoji u robi već u novcu. Otuda prosto zakašnjenje jedne otplate

⁹⁾ G. Petit—Dutaillis, str. 126.

može da izazove poremećaj u poslovanju banke. Ali stvar za banku postaje još komplikovanija ako se usled olakog i često nerazumnog odobravanja kredita, zakašnjavanje otpata uopšti. Tada su posledice mnogo teže, jer je dovedena u pitanje solventnost banke.

Ne može se u oceni uticaja neurednog vraćanja zajmova na poslovanje banke poći od toga da će banka moći, kao što to čine osiguravajući zavodi, da pokrije svoje gubitke iz nekog fonda rizika (i ako normalno može da ima rezervni fond). Osiguravajuća ustanova može objaviti i to joj služi za reklamu da je isplatila neku štetu, ali banka mora pred svojim deponentima da prikrije gubitak nastao iz poslova sa neurednim dužnicima da ne bi poljuljala poverenje svojih deponenata. Ono što je korisno za osiguravajuću ustanovu, to je štetno za banku.

Ako je rizik neotudiv od kredita i banke, on nije uvek isti. U praksi se razlikuju tri vrste rizika koji može da ima banka. To je: pojedinačni rizik, profesionalni rizik i opšti rizik.¹⁰⁾

Pojedinačni rizik povezan je sa jednim klijentom i za jedan određeni posao. On proističe iz finansijske i opûte poslovne situacije klijenta, ali u isto vreme zavisi i od moralnih kvaliteta rukovodilaca preduzeća.

Profesionalni rizik nastaje u vezi sa naglim promenama koje mogu da izazovu izmenu uslova u proizvodnji ili prometu. Takve promene vrše kompleksan uticaj na širi domen, kao što je nestaćica sirovina, pogonskog materijala, goriva i drugih elemenata proizvodnje, zatim tehnički progres koji u osnovi menja tehnološki proces proizvodnje, pojava novih i boljih proizvoda a posebno ako su i jeftiniji, promena mode usled čega roba zastareva. Ovakav profesionalni rizik čije posledice banka može da oseti dublje se odražavaju na njeno poslovanje.

Opšti rizik izazivaju politički ili privredni poremećaji većih razmera. Rat može izazvati zatvaranje preduzeća, rekvizicije i razaranja. Čak posledica rata može biti i moratorijum tj. odlaganje plaćanja dugova. I društveni poremećaj, kao što je štrajk, pobuna, pljačka, mogu izvršiti sličan uticaj na rad preduzeća pa i banaka. Tu se ubrajaju i prolazne privredne krize i recesije, ali i prirodne katastrofe, kao što su zemljotresi, požari većih razmera, poplave i dr.

Sredstva odbrane od rizika koja treba da preduzme i može da preduzme banka nisu tako brojna kao što se to na prvi pogled čini. Ona može uglavnom da pokuša da rizik podeli ili da ga ograniči. Ali isto tako kao sredstvo za izbegavanje rizika služe i garancije. Podelu rizika banka vrši u ekonomskom, geografskom i tehničkom smislu.

U ekonomskom smislu podelu rizika je moguće izvršiti poslovima koji bi obuhvatili preduzeća različitih grana. Banke koje nisu specijalizovane za pojedine oblasti privredivanja „opšte banke”, mogu lako to da učine. Ali stvar je složenija kod banaka koje su se specijalizovale za poslove određene vrste, na primer zadružne banke u poljoprivredi. Dok prve rizik koji nastane u jednom poslu jedne grane mogu kompenzirati sa uspešnim posлом u drugoj grani, dotide druge nemaju takvu mogućnost. Samo one imaju prednost u tome što dobro poznaju prilike

¹⁰⁾ J. Ferronnieri, tsr. 182.

oblasti privredivanja za čije kreditiranje su se specijalizovale. To poznavanje prilika u znatnoj meri umanjuje i sam rizik i opasnost od nastupanja dogadaja koji nosi sobom takav rizik.

U geografskom smislu podelu rizika opredeljuju gotovo isti uslovi koji i u ekonomskom smislu. Samo su posledice različite. Poznato je da postoje krajevi koji su specijalizovani za proizvodnju određenih roba. To je posledica prirodnih i tehničkih uslova, koji u tim krajevima postoje. Na primer, neki krajevi su industrijski jer ima dovoljno sirovine u rudnom i drugom društvenom blagu, neki su poljoprivredni jer su plodnost zemljišta, klima, vlažnost i drugi uslovi pogodni za ovu vrstu proizvodnje. U industrijskim oblastima uslovi poslovanja su za banku bolji, jer je produktivnost rada normalno povoljna, dohotci su veći. Zato banka može raznim poslovima od kojih su neki uspeli, a drugi manje uspeli, da podeli rizik nevraćanja kapitala koji je uložila putem kredita. U poljoprivrednim područjima ovi uslovi su slabiji. Ali ne uvek. Treba računati sa veoma rodnim godinama i drugim prirodnim, ekonomskim, pa i društvenim faktorima, koji omogućuju za banku dobar i siguran plasman.

U tehničkom smislu podela rizika ukazuje na mogućnost podešavanja tehnike bančinog poslovanja, koje će omogućiti izravnjanje rizika uspelih i neuspelih poslova. Instrumenti koji se koriste za tu tehničku podelu rizika su krediti prema dužini trajanja.

Ta simultana, da je tako nazovemo, kombinacija kredita sa raznim rokovima dospeća, omogućava banci isto tako podelu rizika. Verovatno je da neki od kredita neće biti vraćeni kad treba, ali će zato drugi biti vraćeni na vreme, što u okvirima navedenih grupacija kredita, može da dovede do bilansiranja uspeha sa neuspehom mnogo lakše nego ako bi se banka bavila samo jednom vrstom kreditiranja. Prirodno da delovanje ovog faktora na podelu rizika, ima svoje granice. One su u prvom redu postavljene specijalizacijom banke da obavlja kratkoročne ili dugoročne i srednjoročne poslove. Ali kako za neke banke, ovakva specijalizacija nije apsolutna, postoji mogućnost kombinovanja vrste kredita, usled čega se i rizici dele po tim vrstama.

Druga mera u odbrani od rizika je ograničenje rizika.¹¹⁾ Ova mera se sprovodi na taj način što banka ograničava visinu kredita koji daje određenim klijentima ili ograničava visinu kredita koji daje uopšte.

U prvom slučaju ako smatra da zahtev klijenta u pogledu visine kredita prelazi njegove mogućnosti, a u nekim slučajevima i sopstvene mogućnosti banke, ona može postupiti tako da ograniči visinu kredita koji daje tom klijentu. Time će i svoj rizik svesti na manje okvire.

U drugome slučaju, ako ograniči ukupan obim kredita koji daje, banka usklađuje kreditna sredstva sa svojim kreditnim potencijalom. Njena je namena znači da ne pređe svoje finansijske mogućnosti. U bankarskoj praksi smatra se opasnim suviše veliki razvoj poslova, bilo zato da se poveća profit, bilo zato da se, kao što se nekad dešava, održi prestiž. Banka je u posebnoj opasnosti rizika kad radi sa novim klijentima, čije poslovanje ne poznaje, dovoljno, pa usled toga i njihovu

¹¹⁾ U vezi sa rizikom je razmatranje finansijske situacije klijenta, o čemu je bilo iscrpno govorao.

solventnost. Ali to ne znači da se rizik isključuje i u poslovima sa već poznatim klijentima. Svaki zahtev za većim kreditom koji prelazi po oceni banke mogućnosti klijenta, može isto tako biti uzrok rizika.

Veoma često kreditne poslove banaka prate garancije koje banke traže od klijenata. U stvari garancije su po vrstama brojne i česte. Zapaža se da se određena vrsta garancija povezuje za određeni kreditni posao. Upotreba garancije može se koristiti kao sredstvo za izbegavanje rizika.

Garancija koju banka traži od klijenta vezana za određeni kreditni posao ili bankarsku operaciju, banchi jemči za bonitet obaveza klijenta iz takvoga posla. Zato se pod garancijama podrazumeva oblik jemstva koje se preuzima u slučaju insolventnosti dužnika kome je garancija data. Znači, ako klijent ne odgovori svojoj obavezi koja proističe iz posla i ne plati svoj dug banchi, onaj ko se obavezao, putem garancije, da to učini, platiće dug.

Sa gledišta poverioca tj. banke garancija omogućava da izbegne opasnost i rizik neplaćanja duga od strane dužnika.

U praksi se razlikuju dve vrste garancija — lična i realna.

Razlika je među njima u tome što kod lične garancije jemče jedna ili više osoba koje obećavaju da će izmiriti poverioca, ako dužnik o roku ne plati dug, dok se kod realne garancije namenjuje kakva stvar radi obezbeđenja plaćanja.

Lična garancija — se realizuje u dva vida kao pravno jemstvo i kao aval.¹²⁾

Posebnu vrstu ličnog jemstva predstavlja „osiguranje kredita“. Ovim poslom osiguravajuća društva bave se nerado. Najpre zato što je takav posao pun rizika. I kad se pristupa osiguranju kredita, onda je to uvek predmet osiguranja trgovaca krediti tj. kredit koji uzimaju industrijalci ili trgovci. Osiguranje se vrši kod osiguravajuće ustanove uz primenu svih pravila osiguranja. Banka koja dolazi u posed polise osiguranja dobija sigurno jemstvo da će dug biti isplaćen. Ali treba primetiti da osiguravajuća ustanova nikad ne garantuje neposredno plaćanje duga. Ona daje garanciju osiguraniku, a ovaj tu garanciju prenosi na banku. Tako banka posredno dobija garanciju da će joj dug biti plaćen.

Polise koje izdaje osiguravajuća ustanova uglavnom su dvojake: pojedinačne (individualne) koje pokrivaju rizike preuzete za jednoga ili za više dužnika, koji su poimenično navedeni za pojedini posao ili za više poslova i opšte (globalne) koje pokrivaju ukupan iznos kredita koje dobija osiguranik, uz neka ograničenja, na primer- ako se utvrdi najviši iznos preuzimanja rizika a često i neprihvatanje određenih vrsti rizika.

¹²⁾ Po pravnoj terminologiji jemstvo je ugovor kojim jedno lice nazvano jemac obećava poveriocu kakvog potraživanja da će to potraživanje izmiriti, ako to ne učini sam dužnik. Jemstvo dakle označava obavezu koju prima treće lice. Međutim u laičkom smislu jemstvo znači često i angažovanje samoga sebe.

Aval je jedna posebna vrsta garancije koja jemči za izvršenje obaveze dužnika da će ispuniti svoju obavezu blagovremeno i prema ugovoru, a koja je zasnovana na menici. Aval se daje u obliku posebnog pisma tzv. garantnog pisma. Ali se aval može isto tako dati i na hartiji od vrednosti (menici) koju dužnik daje pravome poveriocu. Odlika avala je u tome da „avalista“, jemac, garantuje solidarno sa dužnikom za obavezu dužnika i da za aval važe pravila koja se primenjuju na trgovачke papire.

Bez obzira na to koje je vrste polisa, njome se nikada ne pokriva cela šteta koja nastaje za banku ako dužnik ne plati dug, već samo jedan deo štete, na primer od 50% do 75%.

Osiguranje se može preuzeti i samo u slučaju protesta. Takav oblik osiguranja naziva se u Francuskoj bankarskoj praksi „osiguranje sa protestom”.

Ako se povraćaj kredita garantuje kakvim materijalnim dobrom, tj. stvarima, onda postoji realna ili stvarna garancija.

Stvar kojom se garantuje povraćaj kredita može biti u dužnikovoj svojini, ali može se pripadati i trećem licu pa da to lice garantuje stvarima. I u takvom slučaju, prema građansko-pravnim normama, postoji „realno jemstvo” (garancija).

Kao stvari koje služe za garanciju najčešće se uzimaju nepokretnosti i u određenim slučajevima sirovine, gotova roba, pokretne vrednosti, obaveze i najzad novac.

Ako se daje garancija u nepokretnostima, onda se na tim nepokretnostima ustanavlja hipoteka. Takvu hipoteku može ustanoviti samo onaj ko ima pravo na otuđenje stvari. Za ustanovljenje hipoteke važe posebni propisi imovinskog prava.¹³⁾

Od pokretnih stvari garancija se može dati u hartijama od vrednosti i to, ako te hartije glase na donosioca prostom predajom tih hartija bilo poveriocu bilo trećem licu o kome su se sporazumeli poverilac i dužnik. Ako hartije od vrednosti glase na ime, onda se moraju konvertovati na donosioca.

Izbor efikasne garancije predstavlja za banku prilično komplikovan posao. Međutim, u praksi taj izbor često dobija rutinski karakter. To je onda kad priroda i vrsta kredita, opredeljuje i samu vrstu garancije.

Ako se radi o dugoročnom ili srednjoročnom kreditu, onda se kao garancija najčešće uzima hipoteka na nepokretnostima. Postoje specijalizovane banke koje i ne daju kredite pod drugim uslovima sem sa hipotekom. To su hipotekarne banke za dugoročne i kratkoročne kredite.¹⁴⁾

S druge strane kod kratkoročnih kredita zasnovanih na poverenju banke prema dužniku ne postoji neka posebna potreba za garancijama.蒲 ovoga je nesumnjivo izuzetak slučaj gde se po samoj prirodi posla kredit vezuje za neku stvar, kao što je slučaj sa zajmovima na podlozi menice, robe i sl. Ali nezavisno od toga da po pravilu za kratkoročni kredit nije potrebna posebna garancija, ipak savremene banke traže

¹³⁾ Posledica hipotekarne garancije je u tome što poverilac ima pravo da proda predmet hipoteke, ako glavni dužnik ne vrati kredit u roku. U tom slučaju on naplaćuje svoju tražbinu iz prodajne cene stvari. On čak može tražiti prodaju stvari radi naplate svoga potraživanja iako se stvari ne nalaze u svojini lica koje je garanciju dalo već je stvar prodata trećem licu. To je zato što hipotekarno pravo ne daje samo pravo prvenstvene naplate nego i pravo da se „prati” stvar na kojoj je zasnovano pravo hipoteke. U praksi svaki kupac nepokretnosti na kojoj je uspostavljena hipoteka raspituje se da li ona postoji i „skida hipoteku” na taj način što isplaćuje banku za vrednost na koju je hipoteka stavljena. Ako je na jednoj nepokretnosti upisano više hipoteka, onda se poveroci naplaćuju po redosledu upisa.

Po zakonima pojedinih zapadnih zemalja moguće je dati realnu garanciju koja se sastoji u pravu pronalazaštva, fabričnom znaku, industrijskom crtežu ili modelu.

¹⁴⁾ Poznat je slučaj u Jugoslaviji pre rata da je Državna hipotekarna banka sticala pravo hipoteke na svim zgradama koje su izgradene kreditom koji je ona dala ili danas slučaj ca Credit Foncier u Francuskoj.

bilo lične bilo realne garancije i kad daju kratkoročne kredite. Ali u tome banka kao da nema mogućnost da utvrdi koja je vrsta garancije „najčvršća“. Po logici stvari banka se mora zadovoljiti onom vrstom garancije koju može dužnik da ponudi i pruži.

Tako na primer ne traži ni jedna banka za kratkoročni kredit hipotekarnu garanciju. Pre svega zato što su troškovi upisa hipoteke veliki, te je ta garancija skupa. U istom se položaju nalazi pravo pronalazaštva, modela, žigova ili industrijskih crteža. I ova su prava retko korišćena kao predmet garancije za kratkoročne kredite.

Međutim, zaloga hartija od vrednosti i robe već ima veći značaj za banke koje daju kratkoročne kredite. Pre svega te su garancije solidne i odgovaraju prirodi i karakteru kratkoročnog kredita. Samo banka treba da preduzme potrebne mere da u svakom konkretnom slučaju ovakve garancije budu efikasne. To znači da banke moraju poštovati propise koji regulišu ustanovljenje i čuvanje založenih hartija i robe. Zatim treba da izbegavaju zaloge koje se teško realizuju ili su neizvesne i da odbiju prijem nekih roba ili nekih hartija od vrednosti. Najzad banka u interesu obezbeđenja garancije treba da ograniči visinu kredita samo na deo (procenat) vrednosti garancije.

Međutim, za banku postoji uvek kad prima garanciju jedna realna opasnost njihove realizacije koja potiče od prečeg prava države. Fiskalni organi države dobili su takvo preče pravo naplate za pojedina potraživanja — poreska i druga koja su regulisana zakonima. Zbog toga zaloga data banci može doći u pitanje ako se pojave državni fiskalni organi sa svojim zahtevom na isti predmet.

Nezgode za banku nastaju i kad je konstituisana zaloga nepokretnosti, a zbog neplaćanja kredita treba da se pristupi prodaji zaloge. Postupak prodaje tj. izvršenja traje dugo i skopčan je sa brojnim proceduralnim formalnostima. Obrnuto naplata iz pokretne stvari daje bolje rezultate jer je postupak brži i banka lakše može da naplati svoje potraživanje.

Najzad lična garancija, garancija putem avala i drugi oblici garancija koji nisu realni, daju veće mogućnosti banci da se napalti. Ali i ovde postoje određene teškoće. Ako se radi o ličnom jemstvu tj. obećanju trećeg lica da dug plati, onda to treće lice treba da to stvarno i uradi. Pa ipak banke veoma rado prihvataju jemstvo trećih lica, čak se za ovu vrstu garancije radije opredeljuju nego za realnu garanciju.

Dr Miodrag Matejić

LITERATURA

- Jacques Branger: *Traité d'Economie Bancaire*, Paris, 1965.
J. Denizet: *Monnaie et Financement*, Paris, 1967.
M. Vasseur et X. Marin: *Les comptes en banque*, Paris, 1966.
Pierre Cauboué: *Crédit, banque*, Paris, 1957.
A. Boudinot et J. C. Frabot: *Technique et pratique bancaires*, Paris, 1967.
G. Petit—Dutaillis: *Le crédit et les banques*, Paris, 1964.

- J. Ferronniére: Les opérations de banque, Paris, 1963.
 Wolfgang Stützel: Bankpolitik heute und morgen, Frankfurt am Main, 1964.
 Josef Kolbinger: Elemente der bankwirtschaftslehre, Meizenheim am Glan, 1964.
 Hagenmüller: Der Bank-betrieb, Wiesbaden, 1964.
 Obst-Hintner: Geld-, Bank- und Börsenwesen, Stuttgart, 1951/1967.
 Müller-Löffelholz: Bank Lexikon, Wiesbaden, 1963.
 Dr M. Vučković: Bankarstvo, Beograd, 1968.
 Dr Milutin Cirović: Teorija kredita, skripta.
 Dr Branko Mijović: Novčana i kreditna politika, Beograd, 1967.

CERTAINES QUESTIONS DES RAPPORTS ENTRE LA BANQUE ET SES DEBITEURS

RÉSUMÉ

L'auteur expose les rapports entre la banque et ses clients, en se bornant aux rapports précédant la conclusion du contrat de crédit.

Dans son article, il souligne en premier lieu la différence entre les deux catégories de besoins de crédit de la part du débiteur: les besoins de crédit à court et à long terme. L'auteur se sert de cette différence pour établir les liens existant entre les sources de moyens financiers bancaires et les crédits, ainsi que les raisons pour lesquelles les clients s'adressent à la banque demandant le crédit d'une catégorie ou de l'autre.

Le thème suivant est l'analyse de la capacité du débiteur potentiel de la part de la banque, d'obtenir le crédit demandé et de le rembourser. L'auteur ramène cette analyse à l'examen et à l'appréciation des circonstances subjectives de l'activité et, en ce qui concerne les personnes physiques, des circonstances de vie du requérant du crédit. Dans son appréciation, l'auteur cite en premier lieu la confiance de la banque envers le requérant, la solvabilité de ce dernier, constatée par l'analyse de ses biens et de son revenu, à la lumière de l'examen direct de son activité (bilan) ou sur la base du rapport présenté par d'autres personnes et organisations.

A propos de l'analyse du requérant du crédit, l'auteur fait la distinction entre l'examen de l'activité passée (bilan) et future (appréciation financière et économique des conditions de l'activité future). Dans ce sens, l'auteur présente les instruments utilisés par la banque en analysant le succès de l'activité future. Ce sont, pour l'essentiel, les comptes des moyens financiers du requérant du crédit auprès des diverses banques. Quant à l'analyse des conditions, l'auteur fait la distinction entre les conditions générales et particulières. Il cite parmi les conditions générales la conjoncture économique, le potentiel de crédit de la banque et la politique de crédit et, parmi les conditions particulières, l'objet du crédit et le marché.

De l'avis de l'auteur, un facteur important pour les rapports entre la banque et le requérant du crédit est le risque que court la banque en accordant le crédit. A ce propos, il présente les circonstances et conditions de la production et du trafic pour éviter le risque, la répartition et la limitation de ce dernier. L'auteur distingue le risque individuel, professionnel et général, en fonction des facteurs qui le provoquent — la situation financière du particulier (risque individuel) ou les conditions changées de la production et du trafic (risque professionnel) et, enfin, les perturbations politiques et économiques importantes (risque général).

L'auteur adopte la division du risque au sens économique, géographique et technique, généralement admise dans la littérature bancaire. Comme mesures destinées à limiter le risque, l'auteur expose la restriction du montant des crédits accordés par la banque aux particuliers ou en général.

Enfin, comme mesure servant à éviter le risque, l'auteur présente les garanties, expliquant leur nature économique plutôt que leur aspect juridique.

